

Bespreking MT Corona (8 november 2022) over kabinetsreactie WRR

Aanleiding

- Toezeggingen TK: Aan de Kamer is toegezegd in het najaar een reactie te geven op het tweede rapport van WRR over COVID-19. Tevens is toegezegd daarin de reactie op het eerste advies van het MIT mee te nemen. De adviezen, WRR en MIT, overlappen deels. Beide pleiten er bijvoorbeeld voor om in te zetten op een maatschappelijke dialoog.
- Eerste rapport WRR (sept 2021): Aanbevelingen zijn opgenomen in de lange termijn strategie van het kabinet, waarover de Kamer op verschillende momenten afgelopen jaar is geïnformeerd. Meest concrete voorbeeld daarvan is de aanbeveling om voorbereid te zijn op diverse scenario's.
- Tweede rapport van WRR (sept 2022): Is een verdieping op deze scenario's, waarbij ook met name is gekeken naar een nadere weging tussen enerzijds epidemiologische/medische factoren versus sociaal-maatschappelijke en economische factoren. Dit heeft de WRR, i.s.m. met dertien raden, uitgewerkt tot een aantal dilemma's. Ook heeft de WRR zes overkoepelende lessen gedestilleerd uit de verschillende aanbevelingen van de betrokken adviesraden.
- Uit het tweede WRR-rapport: Een brede maatschappelijke afweging vergt het doordenken van pijnlijke dilemma's. Wanneer we in zwaardere omstandigheden (scenario's) terechtkomen, wordt het afwegen van doelen en waarden steeds pijnlijker.

Beslis- en adviespunten:

1. *M.b.t. relatie adviezen WRR en staand beleid*

- Akkoord om rapport te omarmen en (grooten)deels te scharen onder bestaand beleid / lange termijnstrategie;
- Akkoord om specifiek in te zoomen op een aantal aanbevelingen ten behoeve van een intensiveringsslag, en deze nader interdepartementaal af te stemmen. Graag jullie reflectie op welke aanbevelingen dit zouden kunnen zijn (o.b.v. de tabel in bijlage 1; zie ook voorstel hieronder).

2. *M.b.t. omgang dilemma's*

- Akkoord met het omarmen van de dilemma's, zoals geschetst door de WRR?
- Akkoord om langs de volgende redeneerlijn reactie op de dilemma's te geven in de kabinetsreactie:
 - Kabinet erkent belang doordenken dilemma's en onderkent geschetste dilemma's;
 - Kabinet zet stappen in het werken met dilemma's (PM voorbeelden, zie bijlage 2);
 - Desalniettemin accepteren dat dilemma's niet geheel op te lossen zijn;
 - Dit heeft te maken met gevoel van urgentie, draagvlak en financiën.
- Akkoord met uitwerking per dilemma hoe kabinet hiermee omgaat? Of kunnen en willen we meer doen om ons voor te bereiden op de dilemma's? Willen we nog verder in de oplossingen stappen en zo ja, wat is hiervoor nodig?
(Zie voorbeeld van een dilemma uitdenken aan de hand van dilemmalogica in bijlage 2, maar bijv. ook oplossingen halen uit lange termijnstrategie, of verdiepingsslag lange termijnstrategie aan de hand van de dilemma's)

Agendapunt 1: Relatie adviezen WRR en staand beleid

Toelichting op de tabel (bijlage 1)

- De tabel in bijlage 1 bevat een overzicht van beleidsvoorstellen/adviezen die (door de dertien betrokken adviesraden) genoemd worden in het WRR-rapport, geclusterd per overkoepelende les (in totaal zijn er zes overkoepelende lessen).
- De adviezen uit het MIT zijn ook verwerkt in onderstaande tabel (in het rood). Er is veel overlap met de adviezen uit het WRR-rapport. Enkele aanbevelingen uit het MIT-advies zijn nieuw (bijvoorbeeld: maak sectorplannen voor de overheid zelf).

- De tabel is aangevuld door de volgende departementen: EZK, SZW, OCW, BZ, VWS. De tabel (kolommen 3 en 4) wordt nog aangevuld door: BZK, JenV, IenW, LNV
- Doel van de tabel is inzichtelijk maken welk beleid er reeds loopt op de verschillende aanbevelingen, en op welke (nieuwe) aanbevelingen we (extra) in zouden kunnen zetten.

Voorstel voor mogelijke intensiveringsslag

1. Proactieve communicatie en denken vanuit de burger, bv. in de vorm van burgerfora of burgerberaden
 - Aandachtspunt BZK (in DOC-19 1/11): Ondanks dat dergelijke beraden worden toegejuicht, vraagt BZK zich af of dit het juiste middel is, ook gelet op de vele zaken die al lopen op dit onderwerp. Vergt ook veel middelen en tijd.
2. Oog voor kwetsbaarheid, bv. door het maken van een analyse van de kwetsbare positie van specifieke groepen mensen in alle scenario's, door toedoen van het virus en/of door de maatregelen.
3. Sectorplannen voor de Rijksoverheid en andere overheden opstellen (afkomstig uit MIT-advies)
4. Benut de goede tijden om de slechte tijden te doordenken. Doordenk maatregelen en besluitvorming van tevoren, ook voor de (zwaardere) scenario's. Bijvoorbeeld door:
 - Het identificeren van essentiële diensten per scenario (ook binnen dienstverlening vanuit de overheid);
 - Het identificeren van economische consequenties;
 - Het nadenken over het omvormen van steunpakken, gericht op transitie / prioriteren
 Hier is ook een link te leggen met de dilemma's.

Noot: een mogelijke intensiveringsslag op beleid vergt interdepartementale afstemming en een interdepartementaal gesprek over hoe verder.

Bijlage 1

Overkoepelende lessen, zoals geïdentificeerd in het WRR-rapport	Aanbevelingen van de WRR en/of het MIT-advies (in rood) gekoppeld aan de overkoepelende lessen WRR-rapport (p. 98-112)	Beleid dat reeds wordt gepleegd* * Eerste voorzet, wordt nog nader ingevuld door verantwoordelijk departement/dossierhouders	Dep.
Van tevoren doordenken van maatregelen en besluitvorming	Doordenk (contactbeperkende) maatregelen in relatieve rust van tevoren Bied kaders voor goed afgewogen besluitvorming	Wpg Traject sectorale aanpak: samen met sectoren is van tevoren nagedacht over welk type maatregelen in welke sector passend zijn. Besluitvormingsproces schematisch in kaart gebracht, incl. afweging OMT en MIT.	VWS ism EZK
	Zorg voor een 'gereedheidskist' Werk van het begin af aan met een gereedheidskist met maatregelen die van tevoren is vastgesteld en waaruit gereedschappen gehaald kunnen worden volgens vooraf vastgestelde democratische procedures. Stel een structurele wet op, die voorziet in grondslagen voor maatregelen (of clusters van maatregelen) die in alle scenario's bruikbaar zijn. Denk vooraf na over de balans tussen slagkracht en democratisch-rechtstatelijke beginselen. Doordenk de betrokkenheid van het parlement vooraf en leg dit vast	1^e tranche wijziging Wpg (Wetsvoorstel ondersteuning sectorplannen) Maatregelenladders Schema besluitvormingsproces (o.a.: wanneer wordt de TK geïnformeerd)	VWS ism BZK en JenV

	Vul de gereedschapskist ook voor de zwaardere scenario's. Maak duidelijk op welk moment er wordt opgeschaald naar een volgend scenario.		
	Zet in op digitale participatie Nu al voorbereidingen treffen voor digitale vergaderingen van volksvertegenwoordigers en interbestuurlijke samenwerking.	Mogelijke noodzaak wettelijke aanpassingen?	BZK
	Voer als landelijke overheid de regie Voor consistent beleid is het belangrijk dat de landelijke overheid in overleg met lagere overheden, brancheorganisaties, zorginstellingen, en andere partijen de regie voert en deze zo veel mogelijk ondersteunt.	Wpg (maar dekt dit de lading van alle stakeholders)	BZK, EZK, VWS
	Identificeer essentiële diensten en producten Per scenario bepalen: wat wil de overheid behouden en welke rol kan zij daarin spelen, in samenspraak bedrijfsleven.		VWS ism EZK
	Breng economische gevolgen en financiële effecten goed in kaart Kennis hierover kan helpen bij de voorbereiding op elk scenario. Deze voorbereiding kan bestaan uit oplossingen als voldoende zorg- en testcapaciteit, vaccinontwikkeling en vaccinatieprogramma's, maar ook uit oplossingen die de leveringszekerheid van	- Vaccineren: de Gezondheidsraad zal in 2023 over een structureel vaccinatieprogramma adviseren. - Plan voor testen - Crisisbestrijding breed (NCTV)	EZK, FIN

	essentiële goederen en diensten tijdens lockdowns garanderen.		
	Bereid je voor op snelle en gerichte (financiële) ondersteuning Niet eenvoudig om de juiste groepen in beeld te krijgen en snel te kunnen compenseren. Hier zou nu al over nagedacht moeten worden. Voorbeelden zijn verregaande maatregelen als inkomenssteun voor burgers in plaats van balanssteun aan bedrijven, in de vorm van meer belasting op kapitaal en minder op arbeid. Aan de coronamaatregelen moeten ook de benodigde steunmaatregelen worden gekoppeld. Zorg daarbij voor een gelijk speelveld.	SZW, EZK en FIN hebben over steun nagedacht. Mocht het virus weer oplaaien, dan is steun in zwaardere scenario's mogelijk. In lichtere scenario's is het nu een bedrijfsrisico. Mogelijk aanvullingspunt: wie wordt waardoor precies geraakt? In november 2022 wordt er een onderzoeksrapport opgeleverd waarin verkend wordt hoe steun aan bedrijven meer gericht/sectoraal ingericht kan worden. Dit omdat ongerichte steun een element van ondoelmatigheid met zich meebrengt en de daarbij behorende druk op de algemene middelen. Hiernaast worden de groot steunregelingen (NOW, TVL, evenementenregelingen) aan bedrijven geëvalueerd in 2023. Bevindingen hieruit kunnen worden meegenomen voor eventuele toekomstige steun, ook in situaties anders dan een pandemie.	EZK, FIN
	Vorm steunpakketten om Het verdient aanbeveling steunmaatregelen om te vormen: niet richten op sluiting, maar op open houden; niet richten op compensatie, maar op transitie, zoals innovatie en nieuwe verdienmodellen; niet achteraf toekennen, maar vooraf bekend maken.		
		Grootschalige steunpakketten	FIN ism EZK en SZW

		Om schokken op arbeidsmarkt en kapitaalmarkt te ondervangen.	
Proactieve communicatie en denken vanuit de burger (Maatschappelijke dialoog)	Organiseer betrokkenheid en participatie (burgerfora) Actief betrekken van burgers en sectoren in maatschappelijke dialoog om positieve sociale normen, ervaren autonomie en het gevoel van eigenaarschap van problemen te versterken. Cruciaal om zorgen, aandachtspunten en andere input op te halen. Van belang per doelgroep aandacht te geven aan de individuele en de collectieve noodzaak, effectiviteit en uitvoerbaarheid van elke maatregel, en naleving te faciliteren. <i>De denkracht van burgers kan veel beter worden gebruikt.</i> <i>Advies aan het kabinet is een burgerforum of burgerberaad in te stellen om (doorlopend) dilemma's mee te bespreken.</i> <i>Zorg als kabinet voor ordentelijke en goed overwogen democratische besluitvorming in alle tijden. Betrek stem van de bevolking.</i>	Programma DG Samenleving en COVID-19 (voorjaar 2021) Een brede maatschappelijke dialoog georganiseerd over hoe Nederland kan herstellen en vernieuwen naar aanleiding van de coronacrisis. Het project bestond uit maar liefst 80 groepsgesprekken met meer dan 600 burgers, 128 organisaties, 50 wetenschappers en 41 lokale bestuurders. Gesprekken met de samenleving over de lange termijn aanpak COVID-19 (eind 2021/begin 2022) door DGSC-19 Gesprekken met gemeenten en VNG (2022) over de lange termijn aanpak COVID-19 Sectorplannen Bewust gekeken is welke maatregelen voor welk type sector passend is. Het kabinet is in gesprek over hoe de sectorplannen in een lokale context kunnen uitpakken en wat daarbij de rol is van gemeenten.	BZK ism VWS en EZK
	Blijf zorgen en suggesties ophalen bij de burger Van belang dat het openbaar bestuur zorgen en suggesties blijft ophalen bij burgers, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven,	Wetsvoorstel versterking participatie op decentraal niveau De betrokkenheid van inwoners bij de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van beleid op lokaal en	BZK ism EZK en VWS

	en dat het zich daarvan rekenschap geeft in zijn afweging rond de maatregelen.	regionaal niveau wordt vergroot. Gesprekken met gemeenten en VNG (2022) over de lange termijn aanpak COVID-19 Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) ondersteunt en adviseert decentrale overheden al langere tijd over hoe zij de invloed en zeggenschap van inwoners beter kunnen benutten.	
	Geef uitleg over de gemaakte afwegingen Afhankelijke afweging maken per scenario. In elke nieuwe situatie de gemaakte afwegingen en de implicaties voor de rechtvaardigheid van maatregelen worden uitgelegd. Maak in de besluitvorming transparant welke rol wetenschappelijke inzichten spelen, en welke praktische, ethische, financiële of andere afwegingen worden gemaakt.	- Inzet communicatie: alle overheidscommunicatie van het kabinet probeert afwegingen inzichtelijk te maken die beleid onderbouwen. Doelgroepspecifieke communicatie en een toolbox voor werkgevers en sectoren zijn ook ontworpen al onderdeel van de communicatieaanpak. - Adviezen OMT en MIT worden gelijk gedeeld.	AZ/VWS
	Stel de leefwereld van mensen centraal in de corona-aanpak		VWS, RIVM, MIT
	Maak één team binnen de overheid verantwoordelijk voor communicatie over de corona-aanpak		
	Zet in op proactieve communicatie In een veelheid aan communicatieuitingen (pers,		VWS, DCO

	sociale media, interpersoonlijke communicatie, etc.) zijn – vooral bij ernstigere scenario's – proactieve communicatie en publiekscampagnes met hoog herhaald bereik belangrijk om burgers goed voor te bereiden. Breng de basisadviezen blijvend onder de aandacht, waarbij de communicatie aangepast wordt aan de doelgroepen (o.a. richting justitiabelen) Geef meer en heldere communicatie over de basisadviezen inclusief de vaccinaties. Bied doorlopende vaccinatie-gelegenheid. Bij de vaccinatiestrategie hoort een communicatiestrategie met een breedte campagne, aansluitend bij diverse doelgroepen, en rekening houdend met de twijfel, het wantrouwen en de angst onder specifieke groepen. Schakel steunzenders in		
	Richt een wetenschappelijke adviseringsstructuur met multidisciplinaire kennisbasis op	MIT	SZW / OCW
	Onderzoek gedragsinterventies In elk scenario is onderzoek naar relevante motieven, waarden, emoties, gedragsdeterminanten en consequenties van potentiële maatregelen essentieel. Dit vormt belangrijke informatie, voor een inschatting van de effectiviteit en de maatschappelijke gevolgen van maatregelen, en om	Inzet van onder andere Gedragsunit	VWS (RIVM/Gedragsunit), SZW (MIT)

	naleving te kunnen bevorderen en nadelige gevolgen tegen te kunnen gaan. Faciliteer bv. geldende maatregelen met specifieke interventies die opvolging van de maatregelen makkelijker maken		
	Betrek expertise over gedrag en (risico)communicatie In een vroeg stadium de expertise over gedrag en (risico)communicatie betrekken bij het beleid en te borgen bij organisaties met specifieke expertise, zoals de RIVM Corona Gedragsunit. <i>Zorg voor accurate data over de maatschappelijke impact van maatregelen op mensen, en vice versa van mensen op maatregelen.</i>		VWS (RIVM), SZW (MIT)S
	Voer een breed maatschappelijk debat over hoe we naar de zorg kijken, over wat we nog kunnen verwachten van zorgprofessionals en over de kwaliteit van de zorg en mogelijke grenzen aan genezen en verbeteren. We zullen ons meer moeten richten op de preventie van ziekten.		VWS
	Betrek mensen met een beperking actief bij de totstandkoming van beleid		SZW
Alertheid en weerbaarheid (Maatschappelijke)	Wees alert op nieuwe ontwikkelingen, bijvoorbeeld door zicht te houden op het virus of door mee te	Verschillende monitoringsinstrumenten We houden goed zicht op de verspreiding van het virus aan de hand van verschillende monitoringsinstrumenten, zoals	VWS

weerbaarheden herstel)	werken aan een internationaal surveillanceprogramma	rioolwatersurveillance, Infectieradar, Nivel- zorgregistratie eerste lijn, kiemsurveillance, en het aantal meldingen van positieve testen bij de GGD	
	Vraag continue aandacht voor de baten van een gezonde leefstijl en verplaats je hierbij in de positie en leefwereld van de burgers die je als beleidsmaker probeert te bereiken. Heb ook oog voor de basisgezondheid van justitiabelen Advies aan het kabinet is om krachtig in te zetten op een gezonde leefstijl bij de bevolking, wellicht ook als een van de basisadviezen in de corona-aanpak	Stevige inzet op preventieaanpak Het kabinet investeert extra in het Preventieakkoord dat is gericht op stoppen met roken, terugdringen van problematisch alcoholgebruik, tegengaan van overgewicht en verbreedt de preventieaanpak met het versterken van mentale gezondheid, een extra impuls aan sport en bewegen, terugdringen van gezondheidsverschillen, preventie in het zorgstelsel en een gezonde en groene leefomgeving. De concrete uitwerking wordt themagewijs met de Kamer gedeeld, zoals de start van beweegalliantie en de aanpak mentale gezondheid. De uitwerking van de andere thema's volgen later dit jaar.	VWS
	Zet in op preventie ziekte door vergroten bestaanszekerheid, verminderen kansenongelijkheid. Wonen, werken, inkomen		EZK, SZW, VWS, BZK
	Verklaar sport- en beweegvoorzieningen tot essentiële dienstverlening in de Wpg		VWS
	Zorg voor financieel herstel sportsector Overheid en sector plan maken voor financieel herstel en tegengaan bewegingsarmoede.		VWS

	Ontzie jeugd en trek maatregelen voor jeugd in allerlei sectoren (onderwijs, opvang, sport, cultuur) gelijk	Het onderwijs en de kinderopvang hebben in het COVID-19 beleid een aparte status, gezien de speciale functie die onderwijs en kinderopvang hebben in de ontwikkeling van onze kinderen en jongeren. Zoals eerder aangegeven, ligt onderwijs bij het treffen van maatregelen onderop de stapel. Uitgangspunt is hier dat dit kabinet een scholensluiting dan wel kinderopvangsluiting te allen tijde wil voorkomen. Er zal slechts sprake zijn van een (gedeeltelijke) sluiting als we te maken hebben met een virus(variant) waarbij scholieren, studenten en personeel in de scholen en onderwijsinstellingen direct gevaar lopen. PM gelijktrekken maatregelen	VWS, OCW
	Heb aandacht voor krapte arbeidsmarkt zorgsector - Positie van vrijwilligers en mantelzorgers verdient versterking, onder andere door hen meer te betrekken bij besluitvorming, planning en de uitvoering van zorg. - Een meer gelijkwaardige samenwerking tussen professionals, vrijwilligers en mantelzorgers helpt in het structureel beter opvangen van de krapte op de arbeidsmarkt.		SZW, VWS
	Heb blijvende aandacht voor een sterke mediasector Sterke journalistiek die een weerwoord kan bieden aan groeiende hoeveelheid nepnieuws.		OCW

	Bevorder arbeidsmobiliteit Belangrijke bijdrage vereiste wendbaarheid arbeidsorganisaties. Leven Lang Ontwikkelen is hier een middel voor, en financiële instrumenten als het STAP-budget kunnen helpen. Faciliteer dat er afspraken worden gemaakt tussen sectoren over uitwisseling van personeel, en sluit hierbij aan op voornemens uit de hervormingsagenda voor de arbeidsmarkt.	Bestaande arbeidsmobiliteit LLO, STAP-budget, Buitenboordmotor	SZW
	Bevorder digitalisering Kan (ook) helpen bij arbeidsmarktkrapte. Extra aandacht voor digitaal laaggeletterden is geboden. Maak een goede analyse van de digitale infrastructuur bij de verschillende sectoren en beoordeel of deze voldoende sterk en betrouwbaar is. Tref extra maatregelen voor mensen die nog niet op de digitale infrastructuur zijn aangesloten, bijvoorbeeld vanwege een lage digitale geletterdheid of een laag inkomen.	Actieprogramma Tel mee met Taal voor aanpak (digitale) laaggeletterdheid. Als onderdeel van dit programma o.a. financiering voor gemeenten om cursussen basisvaardigheden (taal, rekenen, digitale vaardigheden) aan te bieden aan hun laaggeletterde inwoners. Vanaf 2023 wordt er jaarlijks 15 miljoen euro extra toegevoegd aan het educatiebudget voor gemeenten.	BZK
	Tref maatregelen om fysiek onderwijs veilig door te laten gaan Instellingen en Rijksoverheid moeten maatregelen treffen om fysiek onderwijs veilig te kunnen laten	Wendbaarheids- en kwaliteitsagenda In het sectorplan onderwijs staat beschreven welke maatregelen hiervoor getroffen zullen worden. Hierbij wordt zowel ingezet op preventie (vaccineren, testen,	OCW

	doorgaan. Een keuze over de positie van onderwijspersoneel in de vaccinatiestrategie hoort daar ook bij.	ventilatie, hygiëne) als op interventie (contacten beperken, mondkapjes, looproutes etc). PM VWS over vaccinatiestrategie.	
	Inventariseer hoe het Rijk kan sturen op studie-instroom en omscholing Het is raadzaam dat het Rijk inventariseert hoe het kan sturen op studie-instroom en omscholing.		OCW, SZW
	Heb blijvende focus voor herstel cultuursector		OCW
	Investeer blijvend in arbeidsmarktpositie culturele sector Blijvend investeren in arbeidsmarktpositie (zzp'ers) cultuursector		OCW, SZW
	Ondersteun ondernemers bij verdere digitalisering bedrijfsvoering		EZK
	Houd publieke middelen voor onderzoek en innovatie op peil Ook bij economische tegenslag		EZK, OCW
Oog voor kwetsbaarheid	Heb specifiek oog voor kwetsbare groepen - Zowel medisch als economisch of sociaal-maatschappelijk - Positie meewegen in de besluitvorming, en dient zorgvuldig te worden nagedacht over de wijze waarop aan hen voldoende bescherming en	Traject van EZK en VWS om te komen tot sectorplannen: kwetsbaren was één van de dwarsdoorsnijdende thema's Wijkgerichte aanpak (o.a. gericht op verhogen vaccinatiegraad, communicatie, (zelf)testen beschikbaar stellen)	VWS, SZW, BZK, EZK, JenV

	begeleiding kan worden geboden. - In het bijzonder voor de groepen die niet goed georganiseerd zijn en daardoor minder goed de weg weten te vinden naar de politiek of de media. - Aandacht nodig voor die plaatsen waar mensen zich in een afhankelijke positie bevinden of die mensen voor hun dagelijks functioneren niet kunnen vermijden, zoals zorginstellingen, gevangenissen, het openbaar vervoer, onderwijsinstellingen en gemeentehuizen. T.a.v. vaccineren: extra inzet nodig om medisch kwetsbare groepen te bereiken (ouderen, chronisch zieken) en moeilijk bereikbare doelgroepen. Het is belangrijk dat medisch kwetsbaren worden bereikt in de vaccinatiestrategie zodat zwaardere maatregelen kunnen worden voorkomen.	Fijnmazig vaccineren	
	Maak een goede analyse van de kwetsbare positie van specifieke groepen mensen in alle scenario's, door toedoen van het virus en/of door de maatregelen		
	Heb aandacht voor de jongeren die tijdens de crisis de arbeidsmarkt zijn opgekomen en mogelijk een valse start hebben gemaakt		
	Heb aandacht voor toegankelijkheid vd cultuur sector voor kwetsbare groepen		OCW

Robuuste digitale infrastructuur	<i>Komt terug in de adviezen van verschillende domeinen; heeft overlap met de andere benoemde thema's in deze tabel</i>		-
	Maak een goede analyse van de digitale infrastructuur bij de verschillende sectoren en beoordeel of deze voldoende sterk en betrouwbaar is.		SZW
Internationale samenwerking	Investeer in internationale instituties die programma's coördineren gericht op preventie, voorbereiding en respons op een pandemie Bv. het Europees Centrum voor ziektepreventie- en bestrijding en Europese mechanismen rond de verdeling van goederen en diensten tijdens gezondheids crises)		VWS ism BZ en FIN
	Werk samen met de VN en meer specifiek de WHO om de capaciteit van armere landen te ondersteunen om epidemieën het hoofd te bieden		VWS ism BZ
	Maak internationaal bindende afspraken over vaccinverdeling		VWS ism BZ
	Heroverweeg handelsverdragen (waaronder die over patenten) en bezie de financieel-economische kaders, bv. de fiscale ruimterestricties op publieke investeringen die onder andere het IMF in het verleden heeft beleid.		VWS ism BZ

Bijlage 2

Dilemma's en het WRR-rapport

1. Dilemma's zoals geschetst in WRR-rapport

Uit het WRR-rapport: Een brede maatschappelijke afweging vergt het doordenken van pijnlijke dilemma's (zie tabel onder punt 2). Wanneer we in zwaardere omstandigheden (scenario's) terechtkomen, wordt het afwegen van doelen en waarden steeds pijnlijker.

1. Doordenken scenario's WRR	Overkoepelende dilemma's: "situaties waarbij niet de ene waarde kan worden beschermd zonder een andere waarde geweld aan te doen". Nb. Dit zijn expliciet géén dilemma's tussen zorg en samenleving. Immers, zorg en samenleving zijn daarvoor te divers en zijn teveel verweven met elkaar;
Dilemma I	<u>Levens in nood</u> ; versus levens(kwaliteit) op de langere termijn: heeft iemand in levensgevaar meer recht op een beschikbare plek in een ziekenhuis dan iemand wiens levenskwaliteit verbetert door een ingreep op de langere termijn?
Dilemma II	<u>Timing opschalen en afschalen</u> : snel op kunnen schalen is belangrijk vanuit epidemiologisch perspectief, snel af kunnen schalen is belangrijk vanuit economisch en mensenrechtelijk perspectief; terwijl dezelfde maatregelen langer van kracht laten jojobeleid voorkomt en bijdraagt aan eenduidige communicatie en draagvlak in de samenleving.
Dilemma III	<u>Prioriteren tussen en binnen sectoren</u> : elke maatschappelijke sector is van waarde, en toch zullen er in de ernstigste scenario's keuzes moeten worden gemaakt. Binnen sectoren zal gelden: welke activiteiten gaan door en welke worden stilgelegd? Tussen sectoren moeten keuzes gemaakt worden welke wellicht geheel gesloten moeten worden in geval van ernstige oplevingen.
Dilemma IV	<u>Persoonlijke vrijheid van het individu versus het beschermen van anderen</u> : in de ernstigere scenario's zal zich de discussie aandienen of zachtere/hardere vormen van vaccinatiedwang wenselijk zijn. Dit raakt ook aan de discussie over de inzet van een CTB.

Tabel 1: dilemma's die samenhangen met brede maatschappelijke afweging

Daarnaast worden in het WRR-rapport dilemma's per scenario geschetst. Hieronder volgt een aantal voorbeelden:

- **Scenario 1** (verkoudheidsvirus): specifieke aanpak voor kwetsbare personen vs. uniforme aanpak voor iedereen
- **Scenario 3** (externe dreiging): grenzen dicht vanuit epidemiologisch verdragingsperspectief vs. grenzen openhouden vanuit internationaal handels- en samenwerkingsperspectief.
- **Scenario 5** (worst case): iedereen laten wachten op lijkschouwing vs. voorrang geven aan mensen voor wie het vanuit religieus oogpunt belangrijk is om snel begraven te worden.

2. Verdere uitwerking dilemma's

Ter illustratie van de algemene redeneerlijn en hoe het kabinet hiermee omgaat kunnen de vier dilemma's nader worden uitgewerkt. In de lange termijn aanpak COVID-19 is reeds een aantal beleidsrichtingen geschetst om (ten dele) invulling te geven aan de dilemma's.

Dilemma	Wat doen we al?	Meer doen?
Levens in nood vs. levens(kwaliteit) op de langere termijn	- Ziekenhuizen hebben draaiboeken voor code zwart - De langdurige zorg heeft een plan opgesteld waarbij het uitgangspunt is: de	Algemeen opties (geldt voor alle dilemma's): - De dilemma's verder uitdenken (intern en extern) aan de hand van bv. dilemmalogica (zie onder deze

	kwaliteit van leven en autonomie van bewoners (mrt 2022)	tabel) - Uit WRR-rapport: organiseer betrokkenheid en participatie , bv. in de vorm van burgerfora - Uit MIT-advies: stel een burgerforum of burgerberaad in om (doorlopend) dilemma's mee te bespreken.
Timing op- en afschalen	- De verschillende stappen in het besluitvormingsproces voor het opschalen van maatregelen zijn (schematisch) in kaart gebracht en gecommuniceerd aan de Kamer (13 juni jl.) De thermometer biedt het publiek inzicht in de stand van de epidemie - De maatregelenladders, opgesteld op basis van de sectorplannen, dragen bij aan de voorspelbaarheid van het beleid - Stevige inzet op communicatie, via verschillende media en richting verschillende doelgroepen. Ook: inzichten van de Gedragsunit van het RIVM	Aanbevelingen uit WRR-rapport: - Breng economische gevolgen financiële effecten goed in kaart - Bereid je voor op snelle en gerichte (financiële) ondersteuning - Onderzoek gedragsinterventies
Prioriteren tussen en binnen sectoren	- De LT-aanpak heeft twee gelijkwaardige en nevenschikbare doelen gekregen. Daarmee samenhangend, is er een MIT opgericht dat parallel aan het OMT advies zal geven. Ook zijn de ministers van SZW en EZK nauwer betrokken bij het coronabeleid - De maatregelenladders, opgesteld op basis van de sectorplannen, dragen bij aan de voorspelbaarheid van het beleid - In de LT-aanpak is aangegeven dat het onderwijs en de	Aanbeveling uit WRR-rapport: identificeer essentiële diensten en producten (Vergt afstemming NCTV/JenV in hoeverre hierop nav WRR meer gedaan moet/kan worden).

	kinderopvang onderop de stapel liggen bij het treffen van maatregelen	
Persoonlijke vrijheid van het individu vs. Beschermen van anderen	- Er wordt ingezet op communicatie-uitingen om het beschermen van anderen onder de aandacht te houden. Bijvoorbeeld: ○ Houd rekening met anderen, bv. mensen met een kwetsbare gezondheid ○ Door je te laten vaccineren, kun je ook anderen beschermen - De mogelijke beleidsopties rond het CTB worden in kaart gebracht - Er zijn interdepartementale gesprekken gevoerd over 2G en vaccinatieplicht. N.a.v. deze gesprekken zijn redeneerlijnen opgesteld (dec 2021) - De Trojka heeft een memo opgesteld over prikkels en plichten tot vaccinatie (dec 2021)	Wetsbehandeling Wpg.

Om te borgen dat verschillende perspectieven meegenomen worden in de voorbereiding van het beleid, zou (als eerste, interne stap) een dilemma uitgedacht kunnen worden aan de hand van dilemmalogica. Zie hiervoor het voorbeeld hieronder. Deze denkexercitie zou uitgebreid kunnen worden naar een dialoog met de WRR en de adviesraden en/of met de belanghebbenden in kwestie. Ook het MIT en OMT zouden hier mogelijk een rol in kunnen vervullen. Door het uitbreiden van deze denkexercitie naar externen, kan tegelijk tegemoet worden gekomen aan de adviezen van zowel de WRR als het MIT om de maatschappelijke dialoog te voeren met burgers en de samenleving.

Voorbeeld ter illustratie: dilemma II (timing opschalen en afschalen van maatregelen) uitdenken aan de hand van dilemmalogica.¹

<i>Belanghebbenden</i>	<i>Argumenten voor handelingsperspectief A (=snel opschalen/afschalen)*</i>	<i>Argumenten voor handelingsperspectief B (=langzaam opschalen/afschalen)*</i>

¹ NB. Dit betreft een eerst aanzet tot het invullen van het dilemmamodel; het is verre van uitputtend.

Ziekenhuizen	- Meer kans op minder opnames in de ziekenhuizen - Meer kans op minder opnames op de IC	
Zorgketen breed (huisartsen, GGZ etc)		
Onderwijs		- Meer tijd om roosters aan te passen - Meer tijd om digitale hulpmiddelen (bv laptops) ter beschikking te stellen - Meer tijd om lesprogramma's aan te passen naar digitale varianten
Jongeren		
Kwetsbaren		
OV		
Horeca		
Evenementen		
Burgemeesters/ gemeenten		

** De begrippen "snel" en "langzaam" zijn open voor interpretatie. Bij "snel" zou bijvoorbeeld gedacht kunnen worden aan het op- en afschalen van maatregelen in minder dan één week.*

** Argumenten zijn ook afhankelijk van het type maatregelen.*

Mitigerende maatregelen indien gekozen wordt voor handelingsperspectief A, danwel B:

- Bij langzaam opschalen sterke(re) oproep aan samenleving om zich te houden aan de basisadviezen totdat maatregelen (juridisch) zijn ingevoerd;
- Bij snel opschalen meer financiële steun voor politie om snelle inschakeling toezicht te ondersteunen;
- ...